

Милош Ернаут*

Факултет политичких наука

Универзитет у Бањој Луци

Прегледни научни рад

УДК 281.9(497.17):323.1(497.17)

DOI: 10.7251/SIC2306113E

ИСТОРИЈСКО-ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ МАКЕДОНСКОГ ЦРКВЕНОГ ПИТАЊА

Апстракт: Аутор у раду на хронолошки начин представља генезу македонског црквеног питања, које је било актуелно више од пола вијека, док узроци овог црквеног спора сежу у другу половину 19. вијека, када, након пропасти Отоманског царства, долази до формирања националних држава. Македонска православна црква прогласила је аутономност 1958. године, која је касније призната од стране Српске православне цркве, а аутокефалност 1967. године, што је изазвало црквени раскол који је трајао 55 година, све до 2022. године, када је Македонској православној цркви признат аутокефални статус од стране Српске православне цркве. Ово наизглед црквено питање било је у великој мјери подстакнуто од стране тадашњих југословенских савезних и републичких власти, а изненадно окончање овог међуцрквеног спора такође је разријешено под утицајем геополитичких процеса, који су се одразили, између осталог, и на односе међу православним црквама.

Кључне ријечи: Македонска православна црква, Српска православна црква, аутокефалност, Југославија, Македонија.

* milosernaut@gmail.com

Предисторија Македонског црквеног питања

Готово цјелокупан 19. вијек карактерише борба за национално ослобођење балканских народа, првенствено Грка, Срба и Бугара. У том смислу јавља се и потреба за црквеном аутокефалношћу¹ или што већим степеном аутономности у односу на Цариградску патријаршију, која је до тада суверено управљала црквеним приликама на подручјима која су настањивали поменути народи. Православна Београдска митрополија своју пуну независност (аутокефалност) у односу на Цариградску патријаршију стекла је 1879. године.² С обзиром да су Грци и Срби раније него Бугари стекли црквену независност, Бугари настоје, унутар Цариградске патријаршије којој су тада припадали, стварати паралелне црквене структуре на подручјима која су сматрали својима. Српски епископи имали су „у почетку разумевања за еманципацију сродне словенске православне цркве. Али када су крајем шездесетих година Бугари обележили простор своје цркве видело се да су урачунали да у њега уђу поједине некадашње српске епархије“.³

Такав случај био је и на подручју Вардарске Македоније, које одговара територији данашње Републике Сјеверне Македоније. У фебруару 1870. године од стране највиших турских државних органа формирана је Бугарска егзархија, „у чијем саставу су се нашле чисто српске епархије које су биле у саставу некадашње Пећке патријаршије“.⁴ Цариградска патријаршија анатемисала је бугарско егзархијско свештенство, а 1872. године прогласила је бугарску схизму.⁵ Од Порте су српски представници тражи-

¹ Аутокефална је „она помесна (локална) црквена организација која у конкретном историјском тренутку ужива највећи могући степен самосталности у складу са канонскоправним прописима и општеприхваћеним обичајима Православне цркве“; Далибор Ђукић, „Аутокефалност православних цркава у 19. и 20. веку“, у зборнику: *800 година аутокефалности Српске православне цркве* (Косовска Митровица: Правни факултет Приштина, 2020), 135.

² Михаило Војводић, „Како је Српска црква добила независност 1879. године“, *Историјски часопис* књ. I (2003), 97.

³ Исто.

⁴ Исто, 88.

⁵ Исто.

ли да се границе Бугарске егзархије не протежу изван Источне Румелије и да се оне, између осталих крајева, не шире на подручје данашње Сјеверне Македоније.⁶

У том периоду унутар јурисдикције Цариградске патријаршије формиране су и неке српске црквене општине, а вјерници су припадност некој од црквених општина одређивали према осјећају припадности.⁷ Таква организациона шароликост и несређеност црквених прилика, у времену националних осамостаљења, била је плодно тло за унутарцрквене и међудржавне спорове.

Ослобођењем Вардарске Македоније (1912-1913) то подручје ушло је у састав Краљевине Србије, па је сходно томе покренут дијалог са Цариградском патријаршијом да се епархије са подручја Вардарске Македоније укључе у састав Београдске митрополије, али је избијање Првог свјетског рата прекинуло започете разговоре. Преговори су настављени одмах по завршетку Првог свјетског рата, на иницијативу митрополита београдског Димитрија, а „у току преговора Цариградски патријарх Герман II подноси оставку. Преговори су настављени са сталним Синодом Цариградске патријаршије и завршени 18. марта 1920. Сутрадан 19. марта Синод Цариградске патријаршије доноси одлуку бр. 2056 којом даје благослов за присаједињење Уједињеној Српској православној цркви епархија у Јужној Србији (...). То су митрополије: скопска, рашко-призренска, пелагонијска, преспанско-охридска, део митрополија: воденске, струмичке и полеанске“.⁸

Настанком Краљевине СХС и обновом Српске патријаршије, Синод Цариградске патријаршије је одлуком бр. 2056 од 19. марта 1920. године за епархије које су се налазиле на територији Краљевине дао канонски отпуст, што је потврђено и Томосом патријарха Мелетија II бр. 1148 од 19. фебруара 1922. и Канонским писмом бр. 1036 од 24. фебруара, чиме је успостављена јурисдикција СПЦ над тим епархијама.⁹ Током Другог свјет-

⁶ Исто.

⁷ Радомир Поповић, *Православне помесне цркве* (Београд: Издање аутора, 2009), 178.

⁸ Димшо Перић, „Македонски раскол у Српској православној цркви“. *Свети Кнез Лазар*, бр. 4-36 (2001): 159.

⁹ Исто, 159-160.

ског рата, непосредно након окупације Краљевине Југославије, митрополит скопски Јосиф (Цвијовић), заједно са епископом злетовско-струмичким Викентијем (Продановим), од стране бугарских власти стављен је у кућни притвор, без могућности комуникације са својим свештенством, а већ 4. маја митрополит Јосиф и епископ Викентије протјерани су у Србију.¹⁰ Током рата из Бугарске је доведено преко 280 свештеника, вршена је пробугарска и антисрпска кампања, у којој су учешћа узели и поједини локални свештеници. Скопска епархија преименована је у скопско-велешку, злетовско-струмичка у струмичко-драмску, а повећан је и број архијерејских намјесништава. У својству администратора, током рата, Скопском митрополијом управљао је архимандрит Стефан, секретар Синода Бугарске православне цркве.¹¹ Треба напоменути да је један дио свештенства сарађивао са партизанским снагама, али да нису имали свог епископа, па је њихово архијерејско намјесништво са 9 парохија, падом Дебрца и Малезије у балистичке руке, потпало под власт Албанске православне цркве. Ваља истаћи да је на засједањима АВНОЈ-а и АСНОМ-а током Другог свјетског рата истицана потреба за формирањем македонске нације и Македоније као засебне републике у будућој држави. На Другом засједању АВНОЈ-а новембра 1943. године Македонија је призната као федерална јединица у будућој држави, што је за македонско руководство повлачило и потребу за рјешавањем питања аутокефалности Цркве на подручју Македоније. На иницијативу члана Акционог одбора за сазив АСНОМ-а, проте Кирила Стојановског из Скопља, 9. септембра 1944. године покренута је акција за организовањем независне цркве. У томе му је помагао свештеник Никола Апостолоски. Октобра 1944. на ослобођеној територији у селу Врановци, гдје је било привремено сједиште Главног штаба, формиран је Иницијативни одбор за организовање црквеног живота у Македонији. Крајем Другог свјетског рата, 1944. године, у дијелу православног свештенства појавила се идеја, подржана од стране владајућих елита, да се актуелизује питање Македонске православне цркве. Једни су жељели да

¹⁰ Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970, први том* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2002), 51.

¹¹ Исто, 54.

Македонска црква добије аутономију унутар већ постојећих оквира Српске православне цркве, док су други жељели одмах аутокефални статус. *Иницијативни одбор за организацију Православне цркве у Македонији* у неколико наврата обраћао се са захтјевима Светом архијерејском синоду СПЦ да се обнови рад Охридске архиепископије, али је одговор Синода био такав да се у погледу статуса православних епархија на подручју Македоније не може мијењати ништа једнострано, без знања и воље Светог архијерејског сабора Српске православне цркве.¹²

С друге стране, македонско црквено питање никада није било омеђено интересима саме Цркве, већ је у свим процесима, од самих почетака спора, био присутан интерес и утицај свјетовних, односно државних фактора. Сама чињеница да митрополиту скопском Јосифу није био дозвољен повратак у Скопље довољно говори о природи и току македонског црквеног процеса. Томе у прилог додатно свједочи податак да је поменути “Иницијативни одбор” без благослова Цркве и учешћа законитих архијереја организовао самозвани црквено-народни сабор у Скопљу 4. марта 1945. на коме је донета резолуција у којој су у седам тачака формулисани захтеви овог неканонског тела. Јасно је да је реч о отцепљењу од Српске православне цркве и разбијању њеног јединства стварањем православних цркава на републичким основама, које би биле аутокефалне, и тада би се удружиле и створиле Југословенску православну цркву. Резолуција је достављена Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, преко владе НР Македоније. Тиме је недвосмислено стављено до знања Српској православној цркви, ко стоји иза целе акције¹³.

Вријеме након Другог свјетског рата, између осталог, обиљежило је маргинализовање вјерских заједница, како би се смањио њихов утицај у народу. Осим тога, Титу је пошло за руком да манипулишући вјерским заједницама окрене „једну против друге, што је видљиво из подршке Македонској православној цркви у борби против Српске“.¹⁴ Општа политичка

¹² Предраг Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви–македонско црквено питање* (Београд: Свети архијерејски синод, 1997), 74.

¹³ Димшо Перић, „Македонски раскол...“, 162.

¹⁴ Katrin Boeckh, „Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944.-1953.; staljinizam u titoizmu“. *Časopis za suvremenu povijest* 38, br. 2 (2006): 429.

клима била је таква да су федералне јединице, сем Србије и дјелимично Босне и Херцеговине, радиле на јачању република, а српски кадрови су настојали ојачати централну власт.¹⁵ У том контексту држава је разграђивана изнутра, јачањем републичких у односу на централну југословенску власт, што је називано *федерирањем федерације*. У таквом политичком амбијенту, додатно усложњеном односима унутар Савеза Комуниста Југославије, Тито „по староме не може и не жели, по новоме не зна“.¹⁶ Илустративан је податак који нам говори да је предсједник Савезног свештеничког удружења Крстан Бјељац питао 1967. године, у каснијем јеку ове црквене кризе, Нестора Поповског да ли аутокефалност траже црква или република, на шта му је Поповски одговорио да траже обе.¹⁷ То нам говори да је иза цјелокупног пројекта аутокефалности Македонске православне цркве стајала сама држава, што је у великој мјери олакшало овај процес, а с друге стране овим је потпуно разобличена тобожња секуларност државе, нарочито „у судару суседних национализама који су сви до једног исказивали геополитичке и етничке претензије према македонском простору“, из чега је настала „природним путем национална посебност македонских Словена“.¹⁸ Стварањем македонског идентитета, озакоњења македонског језика и посебне националне културе, настојало се у сваком смислу избрисати богато српско културно-историјско наслеђе, нарочито оно средњевјековно. Српски владари временом су перципирани као они који су ниподаштавали македонски народни идентитет. Таква перцепција резултирала је тиме да је јавност у Народној Републици Македонији, у времену дерелигизације друштва, пожељела, под кринком обнове древне Охридске архиепископије, основати Македонску православну цркву, потпуно је одвајајући од било каквог јурисдикцијског заједништва са Српском

¹⁵ Љубодраг Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*, књ. III (Нови Сад: Будућност, 2001), 368.

¹⁶ Lalović Dragutin, „Prijelomno desetljeće (1962-1972) – od krize stabilnosti do stabilizacije krize“. *Politička misao* 49, br. 3. (2012): 18.

¹⁷ Радмила Радић, *Држава и верске... (други том)*, 277.

¹⁸ Александар Раковић, *Срби и религијски интервенционизам 1991-2015, Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије*. (Београд, Хришћански културни центар др Радован Биговић, 2015), 199.

православном црквом, како би се поступак самокреирања националног идентитета довео до краја. Томе у прилог говори податак да су сви напори за стицањем црквене независности у односу на Српску православну цркву били подржани од стране државе, којој је, истини за вољу, атеизам био један од стубова на којима је почивала. Југословенска социјалистичка власт сматрала је неопходним да процес довршења македонске нације доведе до краја, како би се заувјек, како се сматрало, угасиле српске претензије на своју некадашњу јужну покрајину, звану Стара или Јужна Србија. Да би се боље схватила таква политичка намјера, треба знати да је нација за социјалисте, односно комунисте, ништа друго до „вјештачка подјела човјечанства чија је сврха да маскира друштвену неправду“.¹⁹ У годинама након рата интензивирани су сусрети македонског свештенства, државних представника и врха Српске православне цркве, како би се ријешило македонско црквено питање. У многим разговорима са представницима републичких и савезних органа ондашње Федеративне Народне Републике Југославије учествовао је и патријарх српски Гаврило (Дожић), у жељи да се дође до компромисног рјешења. На једном од сасстанака, који је одржан 22. септембра 1947. године, а којим је председавао партизански свештеник Владо Зечевић, у својству председника Комисије за верска питања Србије, македонске захтјеве усмено је изнио Нестор Поповски, а њима је тражено да епископи буду Македонци по народности, да богослужбени језици буду македонски и црквенословенски, те да се Српска патријаршија преименује у Југословенску патријаршију. Патријарх је пристао да се попуни упражњена Битољска епархија, по питању језика није имао ништа против, али је одбацио став о промјени имена Српске патријаршије.²⁰ Готово идентичан захтјев упућен је од стране Иницијативног одбора Светом архијерејском сабору Српске православне цркве, 11. маја 1948. године.²¹

¹⁹ Endru Hejvud, *Političke ideologije* (Beograd, Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, 2005), 169.

²⁰ Радмила Радић, *Држава и верске...*, 289-290.

²¹ Исто, 290.

Смрт патријарха Гаврила (Дожића), 7. маја 1950. године, и избор новог патријарха српског Викентија (Проданова), 1. јула 1950. године, није промијенила много у односима Српске православне цркве, с једне, и државних власти и македонског свештенства, с друге стране. Представници Иницијативног одбора одржали су састанак са новим патријархом 6. новембра 1951. године, а већ 13. новембра исте године упутили су званичну представку српском патријарху у којој траже аутономни статус унутар Српске православне цркве, епископе македонске народности, употребу македонског језика у богослужбеном животу, као и постављање Доситеја (Стојковића) за новог скопског митрополита, умјесто дотадашњег Јосифа (Цвијовића). Патријарх Викентије био је сагласан са свим захтјевима, али није прихватио да предложени кандидати за епископе буду хиротонисани, зато што нису испуњавали канонске услове, изузев Доситеја (Стојковића).²² Управо због немогућности рјешавања кадровских питања, одлука о коначном рјешавању македонског црквеног питања није била донесена, а разговори су и даље трајали.²³ На састанку са Савезним секретаром Комисије за вјерска питања, Милојем Дилпарићем, и са представницима Иницијативног одбора, 10. јануара 1955. године, патријарх Викентије је као рјешење понудио да се постојећи црквени живот у Републици Македонији организује на нижим инстанцама према важећем Уставу Српске православне цркве, па да се касније приступи коначном и трајном рјешењу, али до договора није дошло јер је Иницијативни одбор инсистирао на имену „Македонска православна црква“, што је за српског патријарха било неприхватљиво. Нови састанак између патријарха Викентија, предсједника Савезне комисије за вјерска питања и Љупча Арсова, представника Ини-

²² Доситеј Стојковић рођен је 1906. године у Смедереву, од оца Лазара и мајке Софије. Основну школу завршио је у Београду, а Богословију је започео у Сремским Карловцима, а завршио у Битољу. Дипломирао је на Богословском факултету у Београду, 1942. године. Замонашен је 1924. године у манастиру Богородице Пречисте код Кичева, а од 1924. до 1932. године био је сабрат манастира Хиландар. Био је службеник Светог архијерејског синода од 1937. до 1947. године, а од 1947. године био је управник Патријаршијског двора у Сремским Карловцима. За викарног епископа топличког изабран је 1951. године, а 1958. године неканонски је изабран за поглавара Македонске православне цркве. Умро је у Скопљу 1981. године, као расколник; Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* (Београд-Подгорица-Крагујевац: Евро-Унирекс-Каленић, 1996), 176-177.

²³ Радмила Радић, *Држава и верске...*, 290.

цијативног одбора, одржан је 4. маја 1955. године, али никаквих позитивних резултата није било.²⁴ Упркос свим разлика, Свети архијерејски сабор Српске православне цркве јасно је изражавао жељу да се изађе у сусрет захтјевима македонског свештенства, па је на својој сједници, од 1. јуна 1950. године, прихватио македонски језик као административни у парохијама и манастирима на подручју Народне Републике Македоније, а црквенословенски као богослужбени језик. Такође, треба напоменути да је од 1950. године патријарх српски био администратор све три епархије на подручју Народне Републике Македоније, који је имао задатак да међу свештенством у Македонији изнађе кандидате достојне епископског чина.²⁵

Патријарх, Иницијативни одбор и државни органи су током 1957. године у више наврата изражавали задовољство назирућем рјешењу македонског црквеног питања, а Иницијативни одбор је у фебруару 1957. године прихватио патријарха као администратора три епархије у Македонији, као и предлоге о језику и црквено-административном поретку. То је потврђено и у Извјештају Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, 27. маја 1957. године.²⁶

Уочи канонске посјете македонским епархијама, патријарх Викентије имао је састанак са Добривојем Радосављевићем, 26. марта 1958. године, на којем је патријарху скренута пажња да ће се ситуација додатно заоштрили уколико у што скорије вријеме не буде пронађено рјешење прихватљиво за македонску страну. Потом су Светом архијерејском сабору Српске православне цркве од стране свештенства у Македонији достављена имена за хиротонију у епископски чин: свештеници Нестор Поповски, Тома Димовски, Спиро Поповски, те Влатко Зафиров Поповски, гимназијски професор из Охрида. На основу овог приједлога, Добривоје Радосављевић је тражио да се предложеним кандидатима попуне упражњене епархије у Македонији, али је Свети архијерејски сабор Српске православне цркве одбио овај приједлог 10. јуна 1958. године,

²⁴ Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970, други том* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2002), 213-215.

²⁵ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 345.

²⁶ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 346; Радмила Радић, *Држава и верске... (други том)*, 219-222.

јер предложени кандидати нису испуњавали формалне канонске услове, јер су били ожењени и без високе школске спреме. Непуних мјесец дана касније, 5. јула, патријарх српски Викентије изненада је умро.²⁷

Проглашење аутономије Македонске православне цркве

На „Македонском црквено-народном сабору“, одржаном у Охриду, од 4. до 6. октобра 1958. године, који је сазван и одржан без сагласности Српске православне цркве, донесена је неканонска одлука о проглашењу Охридске архиепископије као аутономне црквене области, која је укључивала подручја три епархије: Скопску, Преспанско-битољску и Злетовско-струмичку. Поменути сабор усвојио је закључак о задржавању канонског јединства са Српском православном црквом, признајући, још увијек, патријарха српског као заједничког врховног поглавара Српске православне цркве и Охридске архиепископије. За првог поглавара аутономне Охридске архиепископије изабран је, што је најинтересантније, Србин, Доситеј Стојковић, тадашњи викарни епископ патријарх српског.²⁸

С обзиром да су у то вријеме, због политичких (не)прилика, Светом архијерејском сабору Српске православне цркве биле везане руке, на редовном засједању, одржаном током јуна мјесеца 1959. године, српски архијереји морали су прихватити и легализовати фактичко стање, како се македонско црквено питање не би даље продубљивало.²⁹ О томе најбоље свједочи дио писма патријарха српског Германа, упућеног епископу америчком Дионисију, гдје српски патријарх истиче: „Одлуке у Охриду од октобра прошле године ставиле су нас пред дилему: или да применимо строге канонске мере и отворену шизму продубимо до коначног расцепа, или да прихватимо начело црквене икономије и спасемо што се спасти може.“³⁰

²⁷ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 346; Радмила Радић, *Држава и верске... (други том)*, 222-227.

²⁸ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 165-167.

²⁹ Александар Раковић, *Срби и религијски...*, 213.

³⁰ Епископ Дионисије, *Издајство српског народа и СПЦ (Либертивил: Слободна Српска православна црква, 1968)*, 98.

Због тога је Сабор Српске православне цркве донио одлуку о прихватању црквене аутономије у Македонији, а епископа Доситеја Стојковића званично изабрао за поглавара Охридске архиепископије. Недуго затим, патријарх српски Герман отпутовао је у Скопље гдје је извршио устоличење архиепископа Доситеја, како би амортизовао нетрпељивост која је створена једностраном и неканонском одлуком македонских архијереја.

Да црквена аутономија неће у потпуности задовољити креаторе македонске нације постало је јасно одмах по признавању Охридске архиепископије од стране Српске православне цркве. Наиме, само осам година касније, 1966. године, македонски архијереји траже од Светог архијерејског сабора Српске цркве да се разговара о аутокефалности изнуђене аутономије Охридске архиепископије. На редовном прољетном засједању Свети архијерејски сабор одбија такве захтјеве.³¹ Петар Стамболић, тада предсједник Савезног извршног вијећа СФРЈ, организује састанак, 25. априла 1967. године, на којем су учествовали: Едвард Кардељ, Вељко Влаховић, Мијалко Тодоровић, Добривоје Радосављевић, Крсто Црвенковски, Никола Минчев, Драги Стаменковић и Милутин Морача. На састанку комунистичких функционера је закључено да се односи све више заоштравају, те да би Српска православна црква требала прихватити аутокефалност Македонске православне цркве. Државне власти и македонско свештенство били су незадовољни ставовима Српске православне цркве, јер „базирајући се на устројству СФРЈ према Уставу од 1963. године и Уставу СРМ од 1963. године, који је презентовао генезу Социјалистичке Републике Македоније, надовезујући се на историјске тежње македонског народа да има своју аутокефалну цркву, руководство аутономне МПЦ је заузело одлучан став да македонско свештенство и православни Македонци имају суверено право да у саставу СРМ у оквиру СФРЈ имају аутокефалну Македонску православну цркву“.³²

³¹ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 348-349.

³² Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи између Српске православне цркве и Македонске православне цркве од 1967. године до данас“, *Политичка ревија*, бр. 76 (2023), 116.

Проглашење аутокефалности Македонске православне цркве

Имајући сагласност највиших савезних и републичких функционера, преко којих се манифестовала државна политика, македонски архијереји одлучили су ићи до краја, па у Охриду, 19. јуна 1967. године, мимо свих канона, проглашавају аутокефалност Македонске православне цркве, изазивајући раскол са „Мајком Црквом“ – Српском православном црквом, која је једина била у могућности да им на канонски ваљан начин изда томос о аутокефалности. Без обзира на све, македонски „Свети архијерејски синод је сазвао за 17. јул 1967. године Трећи македонски црквено-народни сабор у Охриду. У катедралној цркви Охридске архиепископије `Св. Софија` 17. јула 1967. године у раним јутарњим часовима окружен саборјанима и гостима, митрополит македонски Доситеј са приступањем позивања Светог Духа означио је историјски чин почетка Трећег македонског црквеног народног сабора на коме ће вековна жеља македонског православног народа бити остварена да на основу историјског и канонског права прогласи аутокефалну МПЦ и тиме у целости оствари духовну слободу. Архијерејски синод МПЦ, састављен од пет архијереја приступио је корекцији Устава, допуном Устава МПЦ везаних са повећањем епархија МПЦ, установљењем двеју нових епархија: Дебарско-кичевске и Американско-канадско-аустралијске“.³³ Већ два дана касније, 19. јула 1967. године, како се и очекивало, једнострано је донесена одлука о аутокефалности Македонске православне цркве, чиме је званично започео раскол са Српском православном црквом, а преко ње и са осталим помјесним православним црквама.³⁴ Иако канонски поредак није испоштован, ондашње власти изразиле су задовољство одлукама из Скопља: „Саопштење Одлуке о проглашењу аутокефалности МПЦ од стране архиепископа охридског и македонског Доситеја у цркви Св. Климента Охридског у Охриду је примљено од присутних са великом радошћу. Одлука Синода МПЦ о проглашавању аутокефалности је са симпатијама прихваћена не само у Македонији, већ и од људи ван СР Македоније по питању МПЦ као дела бића македон-

³³ Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи...“, 117; Славко Димевски, *Историја на Македонска православна црква* (Скопље: Култура, 1989), 1077-1078).

³⁴ Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи...“, 119.

ског народа. То потврђују бројне честитке истакнутих личности државног и политичког врха СФРЈ, Социјалистичке Републике Македоније и македонских исељеника у прекоморским земљама. И челни људи државног и политичког живота СР Србије, као и део српског свештенства поздравили су проглашење аутокефалне МПЦ. Међу првим честиткама, послали су и представници Извршног савета СР Србије, као и Савеза свештеничког удружења из Београда³⁵.

На сједници Светог архијерејског синода Српске православне цркве, одржаној 15. августа 1967. године, патријарх Герман извјестио је присутне епископе о неканонским одлукама из Скопља, а о томе је информисао и остале православне цркве. Упркос политичким притисцима, Синод је једногласно одбацио одлуку о аутокефалности Македонске православне цркве, а против најодговорнијих лица повео је црквено-судски поступак. Такође је одлучено да се са вјерним народом не прекида литургијско општење, а свим ученицима и студентима и даље је остављена могућност школовања у богословијама и на Православном богословском факултету Српске православне цркве. Све одлуке Синода, а касније и Сабора, Српске православне цркве подржале су и остале православне цркве, чиме је, на својеврстан начин, потпуно изолована Македонска православна црква од свих православних цркава.³⁶ Македонско свештенство и вјерници били су незадовољни „завршним делом Одлуке Светог архијерејског сабора СПЦ којим се Македонска православна црква проглашава расколничком верском организацијом, са јерархијом се прекида богослужбено и канонско општење и стављањем у дужност Архијерејском синоду да против виновника раскола поведе поступак, а са верним народом Македоније настављати општење и удовољавати њиховим верским потребама. Завршни део Одлуке Архијерејског сабора СПЦ показао је праве намере врха СПЦ да у то време македонски православни народ са његовом јерархијом у црквеном погледу подреди СПЦ“³⁷.

³⁵ Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи...“, 120; Славко Димевски, *Историја...*, 1086.

³⁶ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 349-350; Радмила Радић, *Држава и верске... (други том)*, 281-282.

³⁷ Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи...“, 123.

Од проглашења аутокефалности до Нишког договора

Видећи стварне разлоге македонске тежње ка аутокефалном статусу, уз сагласност и подршку ондашњих власти, историчар Ђоко Слијепчевић, тада у емиграцији, 1968. године пророчки записује: „Македонско црквено питање, како се оно данас поставило у Југославији, превазилази оквире једне чисто црквено-канонске проблематике и засеца најнепосредније у животне интересе српскога народа: на вековном историјском путу српскога народа ка Југу ствара се једна изразито антисрпска творевина са претензијама на пуну државност и суверенитет и са могућношћу да, када њезино руководство то нађе за потребно, иступи из југословенске заједнице по старој комунистичкој паролу: право самоопределења до пунога отцепљења“.³⁸

Српска православна црква је, безуспјешно, неколико пута позивала македонске архијереје на покајање, како би се превазишао постојећи раскол. Обје цркве, канонска Српска и неканонска Македонска, 1977. године оформиле су „комисије за разговоре које такође нису дошле до решења. Став из Васељенске патријаршије је 1983. био да је Охридска архиепископија увек била грчка епископска столица. Нерешено стање Македонске православне цркве опстало је до отцепљења Македоније од Југославије, а и после у независној македонској држави“.³⁹ Распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије донио је нову политичку реалност. Република Македонија је постала самостална држава, док је Србија, до проглашења сопствене независности, била саставни дио Савезне Републике Југославије. Упркос ратном контексту деведесетих година 20. вијека, Србија и Македонија, али и Срби и Македонци, осим црквеног нису имали великих отворених питања, па се због тога очекивао и лакши расплет црквеног питања. У том периоду постојало је више иницијатива за обнову преговора, али ниједна од њих није уродила плодом. Пишући о том времену Раковић констатује да „Македонска православна црква није штедела тешке речи у

³⁸ Ђоко Слијепчевић, *Македонско црквено питање* (Минхен: Искра, 1968), 12-13.

³⁹ Александар Раковић, *Срби и религијски...*, 214.

спору са Српском православном црквом, док је Српска православна црква одговарала братским порукама. Српска јерархија је изградила још један слој блискости према Македонији који Македонцима можда није јасан а требало би да буде боље приказан⁴⁰.

Нишки договор

У годинама које су услиједиле након тога Српска православна црква и неканонска Македонска православна црква, упркос бројним покушајима, нису успјеле изнаћи рјешење овог вишедеценијског спора, јер је политика (првенствено у Скопљу) поставила ово питање као питање свих питања македонског националног идентитета. Ипак, желећи да се на простор Македоније врати канонски црквени поредак, Српска православна црква у више је наврата инсистирала на разговорима. Након дугогодишњих разговора, у Нишу је, 17. маја 2002. године, потписан *Нишки договор*, од стране осам архијереја Српске и Македонске цркве. Такође, „према постигнутом споразуму, Српска православна црква признаје `најширу црквену аутономију` постојећим епархијама у Републици Македонији. Задржане су само најнужније везе које аутономија подразумева, од којих су две и суштинске, али и симбол: да избор поглавара Цркве у Македонији потврђује патријарх српски и да тај поглавар на Литургији прво помиње патријарха српског. Допуштено је, чак, и да се у унутрашњем међусобном службеном општењу користи досадашњи назив – Македонска православна црква“⁴¹. На симболичком нивоу, избор македонског архиепископа потврђивала би Српска црква, тако што би патријарх српски и архиепископ македонски заједно одслужили Свету Литургију, чиме би се потврдило канонско јединство. *Нишким споразумом*, што је најважније, била би стављена тачка на македонски раскол, дуг тридесет и пет година. Ипак, да македонско црквено питање не би остало у домену помјесних православних цркава, као што никада није ни било, побринуле су се власти у Скопљу (могуће инспириса-

⁴⁰ Александар Раковић, *Срби и религијски...*, 222.

⁴¹ Јован Јањић, „Договор прекршен, мастило остало“, *НИН*, Политика, 11. 8. 2005.

не од својих западних ментора), па је радост постизања *Нишког договора* трајала јако кратко. Македонски архијереји, иако су њих четворица, од укупно осам, ставили свој потпис на *Договор*, напрасно одбијају његову садржину, након чега односи двије Цркве, једне канонске и друге неканонске, постају никад удаљенији.⁴² Како се закључује „сви покушаји да дође до нормализације односа између СПЦ од 1967. до 2022. године завршили су се без успеха, иако су неки преговори, попут преговора у Нишу 2002. године, били близу решења, али решење између СПЦ и МПЦ (2002) није остварено због спољних утицаја и притисака“.⁴³

Проглашење Православне охридске архиепископије и борба за канонско јединство

Након дебакла *Нишког договора*, блаженопочивши патријарх Павле упућује позив свему клиру Македонске православне цркве да ступе у канонско јединство са Српском православном црквом. На позив патријарха Павла једино се одазива тадашњи митрополит велешки и повардарски Јован (Вранишковски), који са неколико свештеника и монаха ступа под окриље Српске православне цркве.

Свети архијерејски сабор Српске православне цркве, 24. маја 2005. године, издаје томос о аутономији Охридске архиепископије и за њеног поглавара поставља дотадашњег митрополита велешког и повардарског Јована (Вранишковског), који је прије, а нарочито послје овог акта, био изложен дотад невиђеном прогону, а више година провео је у затвору, прогоњен од стране македонске државе.⁴⁴

Важно је напоменути да Православној Охридској архиепископији (ПОА) кроз све године њеног постојања у Македонији није дозвољена ре-

⁴² Исто.

⁴³ Миодраг Д. Перић, „Историјско-правни односи...“, 125.

⁴⁴ Јован Вранишковски, *Кратка историја на Охридската Архиепископија* (Охрид: Архиепископија охридска и Митрополија скопска, 2008), 87-89.

гистрација код надлежних органа.⁴⁵ О томе колико су у црквено питање у Македонији били уплетени и инострани фактори илустративно говори забиљешка Александра Раковића, у којој, описујући сусрет америчког дипломате Томаса Патрика Милејдија са православним епископима 14. маја 2007. године, биљежи: „Милејди је тада рекао архиепископу Јовану да `српско црквено питање` у Македонији не постоји. Милејди је казао да у Македонији постоје само македонско питање и албанско питање. Било је јасно и раније, а тада је постало изричито, како америчка дипломатија не уважава чињеницу да је Православна охридска архиепископија установљена као аутономна црква у оквиру Српске православне цркве“.⁴⁶

Упркос свим неповољним факторима, како спољашњим тако и онима унутар македонске јавности, и даље се трагало за канонским рјешењима овог црквеног питања тако „да се македонска јерархија врати у канонски поредак како би било покренуто питање аутокефалног статуса“.⁴⁷

Признање аутокефалног статуса Македонској православној цркви

У јеку међуцрквеног спора између Цариградске патријаршије и Руске православне цркве, узрокованог признањем аутокефалног статуса Православној цркви Украјине од стране Цариграда, македонски архијереји, подржани од стране државних власти, затражили су признање аутокефалног статуса од стране Цариградске патријаршије, а „вест о ступању Цариградске патријаршије у евхаристијско јединство са Македонском православном црквом 9. маја 2022. године под називом Охридска архиепископија први је објавио грчки црквени портал Ортодокстајмс (Orthodox Times) са заједничком фотографијом цариградских `синодалаца` и македонских владика“.⁴⁸

⁴⁵ Александар Раковић, *Срби и религијски...*, 237-238.

⁴⁶ Исто, 250.

⁴⁷ Исто, 251.

⁴⁸ Миодраг Д. Перић, *„Историјско-правни односи...“*, 126.

У намјери да предупреди даље активности Цариградске патријаршије, Српска православна црква, на челу са патријархом Порфиријем, 19. маја 2022. године, обнавља „канонско и литургијско јединство са својом ћерком-црквом у Северној Македонији. У Светосавском храму на Врачару високодостојници СПЦ и МПЦ служили су литургију помирења после 55 година. На тој првој заједничкој литургији, није прочитан ниједан црквени акт који би конкретно објаснио шта су све договориле делегације, каква је улога у томе Цариградске патријаршије, чији је Синод седам дана пре Сабора СПЦ први у православном свету одлучио да успостави евхаристијско јединство са МПЦ, али под именом Охридска архиепископија, чија се јурисдикција односи само на Северну Македонију и не обухвата македонску дијаспору“.⁴⁹ Међутим, та саборска одлука није одмах објелодањена, већ је то учињено неколико дана касније, у Скопљу, 24. маја 2022. године, а „истовремено су све помесне цркве, по диптиху, са Цариградском патријаршијом на челу, позване да прихвате ову одлуку СПЦ и да прихвате МПЦ–ОА као сестринску Цркву свих. Одлука о аутокефалности свечано и административно, потврђена је на Светој литургији у Саборној цркви у Београду 5. јуна 2022. године када је патријарх српски Порфирије (Перић) уручио Томос о аутокефалности Македонске православне цркве–Охридске архиепископије њеном поглавару архиепископу охридском и македонском Стефану (Вељановском)“.⁵⁰ На редовном засједању Светог архијерејског сабора Српске православне цркве донесена је одлука о канонском отпусту јерархије Православне Охридске архиепископије и њеном интегрисању у Македонску православну цркву, чиме је суштински престала да постоји Православна Охридска архиепископија.

---

⁴⁹ Исто, 127.

⁵⁰ Исто, 128.

Закључак

Од друге половине 19. вијека црквено питање у данашњој Сјеверној Македонији било је у сјенци интереса и тежњи новостворених националних држава, које су настојале заокружити национални идентитет стварањем аутокефалних православних цркава. Такве аспирације нису нестале ни током Балканских ратова, као ни током Првог и Другог свјетског рата.

У прилог тврдњи, по којој је државни утицај био велики, ако не и пресудан, говори и признање Нестора Поповског, високог државног функционера СР Македоније, да аутокефалност не тражи само Македонска православна црква, већ и држава.⁵¹ Предсједник Савезног извршног већа, Петар Стамболић, 7. марта 1967. године, на пријему који је уприличио за патријарха српског и чланове Синода изјавио је да Македонци желе да се, као нација, афирмишу на свим пољима, укључујући и оно црквено.⁵² Након неканонског проглашења аутокефалности, поглавар расколничке Македонске православне цркве Доситеј одликован је од стране маршала Тита *Оргеном југословенске заставе са лентом*.⁵³

За аутокефални статус Македонске православне цркве залагали су се, тајно и јавно, готово сви челни људи Бивше Југословенске Републике Македоније, касније Сјеверне Македоније, од Љупча Георгиевског, Николе Груевског,⁵⁴ па до Стеве Пендаровског и Зорана Заева, који у писму цариградском патријарху истиче да православни народ Сјеверне Македоније „заслужује црквену независност коју сања цео век“.⁵⁵ Окончање македонског црквеног питања, 2022. године, у великој мјери условљена је новоствореном геополитичком реалношћу.

Имајући на уму све наведено, намеће се закључак да је македонско црквено питање, од почетка до краја, имало снажну политичку димензију, која је добрим дијелом узроковала настанак али и нестанак овог, наизглед, искључиво црквеног питања.

⁵¹ Радмила Радић, *Држава и верске... (други том)*, 277.

⁵² Исто, 279.

⁵³ Предраг Пузовић, *Раскол...*, 348-349.

⁵⁴ Раденковић Миле, „Груевски писао и Нимицу“, *Политика*, Свет, 12. 8. 2008.

⁵⁵ „После Пендаровског, Заев тражи од Вартоломеја да призна аутокефалност МПЦ“, *Политика*, 22. 9. 2022, према: агенција Бета.

Литература

- Воеckh, Katrin. "Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944.-1953.: staljinizam u titoizmu." *Časopis za suvremenu povijest* 38, br. 2 (2006): 403-431. <https://hrcak.srce.hr/7735>
- Војводић, Михаило. „Како је Српска црква добила независност 1879. године“. *Историјски часопис* књ. L (2003): 87-98.
- Вранишковски, Јован. *Кратка историја на Охридската Архиепископија*. Охрид: Архиепископија охридска и Митрополија скопска, 2008.
- Вуковић, Сава. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд-Подгорица-Крагујевац: Евро-Унирекс-Каленић, 1996.
- Димевски, Славко. *Историја на Македонската православна црква*. Скопље: Култура, 1989.
- Димић, Љубодраг. *Историја српске државности. Србија у Југославији, књ. III*. Нови Сад: Будућност, 2001.
- Дионисије, епископ. *Издајство српског народа и СПЦ*. Либертивил: Слободна Српска православна црква, 1968.
- Ђукић, Далибор. „Аутокефалност православних цркава у 19. и 20. веку“. У *800 година аутокефалности Српске православне цркве*, уредници Огњен Мировић, Дејан Мировић, Душко Челић, 131-143. Косовска Митровица: Правни факултет Приштина, 2020.
- Lalović, Dragutin. «Prijelomno desetljeće (1962-1972) – od krize stabilnosti do stabilizacije krize.» *Politička misao* 49, br. 3 (2012): 11-34. <https://hrcak.srce.hr/89179>
- Перић Димшо. „Македонски раскол у Српској православној цркви“. *Свети Кнез Лазар* бр. 4-36 (2001): 157-177.
- Перић, Миодраг Д.. «Историјско-правни односи између Српске православне цркве и Македонске православне цркве од 1967. године до данас.» *Политичка ревија* 76, (2023): 115-134.
- Поповић, Радомир. *Помесне православне цркве*. Београд: Издање аутора, 2009.
- Пузовић, Предраг. *Раскол у Српској православној цркви-македонско црквено питање*. Београд: Свети архијерејски синод, 1997.
- Раковић, Александар. *Срби и религијски интервенционизам 1991-2015, Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије*. Београд: Хришћански културни центар др Радован Биговић, 2015.

- Слијепчевић, Ђоко. *Македонско црквено питање*. Минхен: Искра, 1968.
- Радић, Радмила. *Држава и верске заједнице 1945-1970, први и други том*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2002.
- Hejvud, Endru. *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

Штампа

Јањић, Ј. „Договор прекршен, мастило остало“. *НИН*, 11. 8. 2005, Политика.

Miloš Ernaut

THE HISTORICAL AND POLITICAL CONTEXT OF THE MACEDONIAN CHURCH QUESTION

Summary: *The author chronologically presents the genesis of the Macedonian church question, which was on-going for more than half a century, while the causes of this church dispute go back to the second half of the 19th century, when, after the collapse of the Ottoman Empire, the formation of national states took place. The Macedonian Orthodox Church declared autonomy in 1958, which was later recognized by the Serbian Orthodox Church, and autocephaly in 1967, which caused a church schism that lasted for 55 years, until 2022, when the Macedonian Orthodox Church was recognized as autocephalous status by the Serbian Orthodox Church.*

This seemingly ecclesiastical issue was largely instigated by the then Yugoslav federal and republican authorities, and the sudden end of this inter-church dispute was also resolved under the influence of geopolitical processes, which, among other things, affected the relations between the Orthodox churches.

Keywords: *Macedonian Orthodox Church, Serbian Orthodox Church, autocephaly, Yugoslavia, Macedonia.*